

הספר בנוי בצורה מאוזנת וניתן משקל שווה, פחות או יותר, לניתוח הצד הערבי ולניתוח העמדות הישראליות. אין שוויון בספר בצורת ההתייחסות לשני פרקים אלה. בעוד שבניתוח הצד הערבי מורגשת ההסתכלות האובייקטיבית של החוקר, הרי בניתוח הצד הישראלי מורגשת מעורבותו של הסופר כאיש פוליטי בעל דעה עצמית העומד בויכוח כמעט במרכז הזירה. בנקודות מסוימות נדמה כאילו נשמעת אף נימה אישית, וזאת ביחוד כאשר משמיע המחבר ביקורת על מבקריו מהתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים, כאשר חשיפת העמדה הערבית הקיצונית נחשבה לכפירה ב"רוח הזמן".

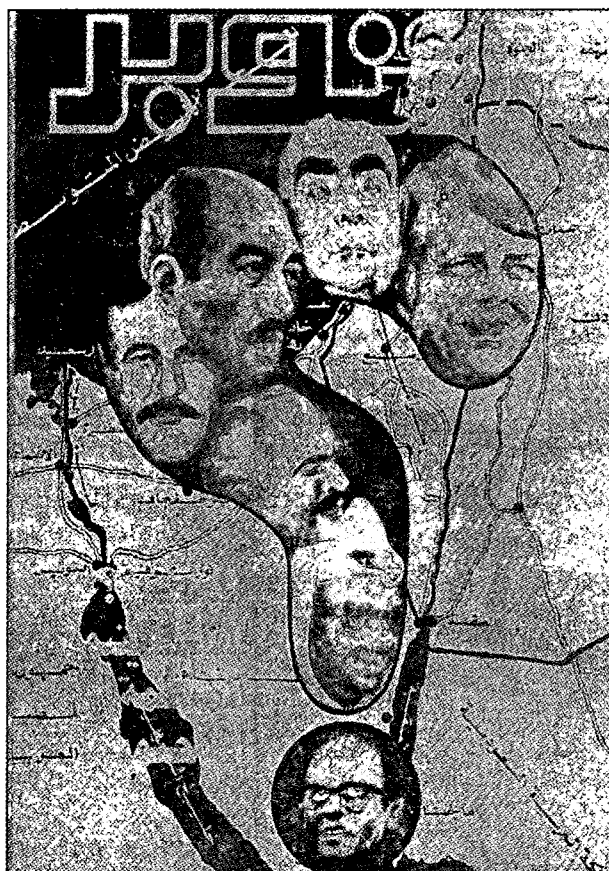
המצב בו נתונים הערבים סמוך לכתיבת הספר הוא, כפי שמוסבר בפתח-דבר: "מצב של עייפות, שבאה בעקבות המשבר הלבנוני ויש נכונות להקשיב ולדבר". עם זאת, לא מדובר בשינוי עמדות משמעותי. אמנם קצה הקרחון הדיפלומטי נראה כאילו בתהליך המסה, אך למעמקי הקרחון, של תפיסות פילוסופיות ואמונות-בסיס לא חדר עדיין החום. במצרים מבחינים אמנם עייפות מהקונפליקט ומהבעיה הפלסטינית, אך לא במקום אחר.

העמדות הערביות

הרכבי מוצא שחל אצל הערבים שינוי בצורת הטיפול במרכיבי היסוד של תכנית המדינית לחיסול ישראל. יש פחות עיסוק במטרה ויותר בתכנית הממשית. בעוד שעד 1967 עברו הערבים משלב של אמונה כי ישראל תתחלל כיוון שה"הסטוריה לא תסבול את אי הצדק" אל תפיסת נאצר הגורסת כי את ישראל יש לחסל על ידי פעולה צבאית חד פעמית, מונומנטאלית וטוטאלית, הרי אחרי מלחמת ששת הימים גאלצו לחשב דרכם מחדש נוכח הכישלון הבולט של תפיסות אלה.

שלוש גישות ערביות, או תפיסות אסטרטגיות-פוליטיות באשר לצורת המאבק נגד ישראל נתגבשו נוכח הצורך להתמודד עם "תוצאות התוקפנות" ב-1967 ואח"כ עם תוצאות מלחמת יום הכיפורים. לשלושתן מאפיינים שונים ובעיקר תפיסת המאבק נגד ישראל כתהליך שבו יש לשלב אמצעים צבאיים ואמצעים דיפלומטיים שונים. ההשקפה החדשה אינה מחייבת תהליך ממושך של הכנות מאסיביות, שתנאי להן הוא איחוד ערבי ושינוי פני החברה הערבית, אלא תובעת לחץ מתמיד בכוחות הקיימים ובפרופיל הגמור המעשי של שיתוף פעולה האפשרי כיום בין המדינות הערביות. יותר מאשר על הרס טוטאלי וחד פעמי של ישראל מדובר. על מניעת יכולת הקיום שלה לאורך זמן; הוכחה היעילות של מלחמה מוגבלת (ביום הכיפורים 1973) כשם שהוכחה חיוניותו של התהליך המדיני במאבק; בעוד שבעבר חששו הערבים מהתערבות המער-צמות, הרי עתה למדו את החיוב שבפעולתן לקיצור המלחמה והגבלתה, וביחוד למניעת ניצחון מישראל (שוב מלחמת יום הכיפורים); הוכחה יעילותה של תקיפה בשתי חזיתות נפרדות, גם ללא פיקוד משותף. זאת כדי לצמצם את יכולתה של ישראל לפעול בקווים פנימיים. כן הוכחה יעילותה של מלחמת גרילה לקיום המאבק הצבאי גם בין המלחמות ולהכבדת-יתר על ישראל.

כל שלוש הגישות הערביות החדשות מאוחדות בתביעות לנסיגת ישראל לגבולות 1967 ולהקמת מדינה פלסטינית בגדה המער-

אסטרטגיות ערביות והגבת ישראל

תא"ל אבי ליטל

על ספרו של יהושפט הרכבי*

אי אפשר לסקור ספר חדש משל פרופ' יהושפט הרכבי על הסכסוך הערבי-ישראלי מבלי לציין כי ספר כזה הוא תרומה נוספת מפרי עטו השופע של המחבר במכלול ספרות עניפה על הסכסוך. כן חשוב לציין כי מדובר בעבודה, אשר לא נכתבה תחת לחצים של מאורעות דוחקים ודרמטיים. מאורעות כאלה התרחשו לפני כתיבת הספר ובראשם מלחמת יום הכיפורים, ושימשו לה רקע, וכאלה כבר קרו אחריה, וביחוד ביקורו ההס-טורי של סאדאת בישראל, ומשמשים לה אבן בוחן. הספר נכתב, אם כן, בנחת ובאווירת השלווה האופפת חוקר אורח באוניברסיטה אמריקנית. עם זאת, מעיד על עצמו המחבר כי גם לשם רדף אחריו הסכסוך הערבי-ישראלי בתביעה לפרשו. בחירתו הטבעית היתה לעסוק בנושאים אחרים לגמרי.

בהיותו פרי הרהורי סיכום של תקופה, מאפיינות את הספר המסקנות הרחבות והכוללות כיווני התפתחות ומשמעויות המוס-ברים בקויהם העיקריים, ללא עיסוק בקמעונים של פרטי ההתרחשות. אולי בגלל האכסניה, מתאפיינת עבודה זאת גם בגישה הסברתית לאוון האמריקנית והמערבית ובמערכת הנני-מוקים המכוונת לאינטליגנציה של ארצות אלו.

* Arab Strategies & Israel's Response. The Free Press, N.Y. 1977

פליקט דחף למודרניזציה, להחייאת החברה הערבית ולאחדותה (עמ' 66). הטאקטיקה צריכה לשקף את האסטרטגיה ועל כן ההתנגדות למדינה פלסטינית בגדה המערבית ולפתרון חלקיים אחרים מחשש "הרג המאבק". את הקונפליקט צריך להזניק כל הזמן ולהגביר את המאבק. את ההשקפה הזאת מבטאים הלאומים של חרטום והאמנה הפלסטינית.

סיכום השקפות הערבים

שלוש השקפות אלה מנוסחות כך על-ידי המחבר, אך הן אינן פרי המצאתו כי אם מציאות שחיתתה לחוקר להגדירה. מבין שלוש השקפות אלה, מקובלת הראשונה בעיקר על חוגי האי-טליגנציה ואין לה תמיכה ממסדית. התפיסה השנייה היא המקור בלת על המדינות המתונות, ובעיקר על מצרים, ואילו השלישית מקובלת על מדינות הסירוב ועל אש"ף. להשקפה הראשונה אופי אידיאולוגי בעיקר, ולאחרות אופי פוליטי. שלושתן מבטאות אינקרמנטליזם מסוג זה או אחר, אך ההבדל העיקרי הוא בין ההשקפה השנייה לשלישית. רק ההשקפה השנייה נושאת בחובה את סיכויי שינוי העמדה לחיוב בעתיד, והיא החשובה מביניהן מהבחינה הפוליטית.

התפיסות הישראליות

מול שלוש התפיסות הערביות מציג המחבר שלוש תפיסות ישראליות, אם כי בסדר אחר במקצת. מדוע דווקא שלוש? המחבר מסביר שיש כאן לא רק מציאות אלא גם נוחיות בהבהרת הדברים — המשולש מאפשר להסביר קיצוניות משני צדדים ולהציב מרכז. התפיסות הישראליות הן:

● השקפה "יונית-יונית"

השקפה זאת יוצאת מההנחה שהערבים נעשו מתונים, מנהיגיהם רוצים לחיות בשלום ואי לכך הם ויתרו על ה"מטרה הסופית" אפילו אינם מודים בכך. הצעה מצד ישראל לויתורים, לנסיגות ולהכרה בפלסטינים תביא לתגובה חוזרת ערבית-יונית. תפיסה זאת שוללת בחריפות כל מחקר החושף את הנוקשות והקיצוניות הערבית. היא שוללת את החשיבות האסטרטגית של השטחים, מוכנה לקחת סיכונים וטוענת שהמפתח נמצא בשינוי המדיניות הישראלית. היא מאשימה את ישראל בנוקשות כל עוד ננקטת המדיניות הנוכחית (בזמן כתיבת הספר). מקובל על דעה זאת שהפלסטינים מהווים עם בעל זכות למדינה, והגדה המערבית ועזה מתאימות לכך. תמיכת ישראל בהקמת מדינתם תביא את הפלסטינים לשלום עימה. מכיוון שאין ממש בלאומיות הירדנית, ממילא תיכלל גם ירדן במדינה הפלסטינית. תומכי דעה זאת מאמינים ברצון הטוב של האומות, באו"ם, בקדמה ובליברליזם. הכל מצטרף לתמונה עקבית, חד ממדית של העולם וכל אי-עקביות נראית כהונאה. בקיצור, המציאות מצטיירת לפי הדעה ולא להיפך.

● התפיסה ה"ניצית-ניצית"

זו רואה את הערבים כולם כבעלי תפיסה ניצית מקבילה, ולכן שוללת כל ויתור וביחוד נסיגה ביהודה ובשומרון שתביא לחשיפת ערי ישראל לפגיעה צבאית ישירה. לשיקולים מעשיים כאלה מתוספת היסטוריוסופיה על "זכויות היסטוריות" בארץ הקודש, והנמקה שויתור על חברון ושכם דומה לויתור על

רביית וברצועת עזה. שלושתן נוטות לתפיסה, שאין צורך לעסוק בפומבי ב"מטרה הסופית" ויש להתקדם צעד אחר צעד ובגמ"י שות טאקטית. הסתרת המטרה הסופית כבר מקובלת היום על רוב המדינות הערביות, אך הפלסטינים אינם מסוגלים להסתיר את המרצע בשק. הם עומדים איתן על יסודות האמנה הפלסטינית כפי שנוסחה ב-1968 ואשר מחצית מ-33 הסעיפים שלה עוסקים בצורה זו או אחרת ב"ביטול" ישראל. יסודות האמנה חוזקו מאוד במסמכים שונים, כמו בתכנית עשר הנקודות מיוני 1974, ובהחלטות רבאט מאוקטובר 1974 על בלעדיותו של אש"ף כמייצג הפלסטינים. כל זאת כאשר מתוך 2.9 מיליון פלסטינים כיום (1.3 מיליון ב-1947) רק חצי מיליון הם פליטים, ומצבו הכלכלי של חלק ניכר מהם הוא טוב, ו-78% מהפלסטינים יושבים בשטח המנדט הבריטי ואינם זקוקים ל"חזרה לפלסטין".

שלוש התפיסות הערביות הן:

● השקפה הגורסת חיסול ישראל ע"י תהליך של קטילה והיעלמות — ישראל תיעלם הודות להתפוררות פנימית ועל הערבים לשמש גורם חיצוני שיפעיל לחץ בכיוון זה. האמצעים לכך יהיו פוליטיים וצבאיים כאחת. בהקשר לכך מקובלת ההחלטה מס' 242 של מועצת הביטחון כאמצעי לצמצום ישראל ולכן גם אין לתפיסה זאת התנגדות להסכמי ביניים, אפילו יהיו אלה הסכמים מדיניים. סירוב ישראל להצטמצם חייב בהכרח להביא את הערבים להלחם בישראל. תמיד יש למצוא נושאים להמשך הסכסוך. השקפה זאת תומכת במדינה פלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה וכן בהחזרת פליטים כקריש קפיצה להמשך המאבק ואמצעי לערעור שיווי המשקל הפנימי של ישראל. כתוצאה מכך ירגישו היהודים שהם יותר בטוחים מחוץ לישראל כיוון שיחלש כוחה המוסרי של המדינה ותיפסק התמיכה הבינלאומית בה. במידה רבה מאמצת השקפה זאת את גישת בורגיבה לפעול נגד ישראל צעד אחר צעד תוך אי הזכרת המטרה הסופית ובהסתמכות על החלטות או"ם משנת 1947.

● השקפה הגורסת הקטנת ישראל לממדיה הטבעיים. גישה זו מבקרת את הגישה התובעת במפגיע חיסול ישראל כפוגעת בערבים, ומתייחסת אל ישראל כעובדה המקובלת בעולם. אין היא תומכת בעמדת אש"ף, אם כי מקבלת אותו כפרשן לעמדה הפלסטינית. על ישראל, לפי תפיסה זאת, להתחזר כל מה שאינו שייך לה. בהחלטות האו"ם כבר הוסבר מה עליה להתחזר ואיזה ממדים צריכים להיות לה. בהשקפה זאת יש נכונות לקיום-בשלום עם ישראל בגבולות 1967 וזהו ההבדל העיקרי בינה לבין התפיסה הראשונה. אין קובעים צעדי המשך ואין עוסקים בחיזוי התוצאה הסופית — זוהי גישה של Open ended. מעמדה זאת אפשר לחזור לתפיסה הראשונה ועל כל פנים היא מאפשרת להתחמק מלחץ הקיצוניים בעולם הערבי. אך גישה זאת גם מאפשרת יציאה לדרך חדשה שאולי יש בה סיכוי לשלום במזרח התיכון.

● השקפה הגורסת מאבק נמשך, צבאי ופוליטי, ללא הפסק. עדיפות יש לתת למלחמה, כשבין המלחמות תופעל לוחמת-גרילה לצורך קיומו של המאבק המתמיד. אין מקום להסכמים אלא לחשיפה פוליטית. הפסקה במאבק מסוכנת לערבים, הן חיצונית והן פנימית בשל סכנת אבדן המונוטום. לכן ההתנגדות ל-242, לג'נבה ולתיווך אמריקאי. לפי השקפה זאת מהווה הקונ-

סה אינה מציעה סיסמאות. עם זאת קיים סיכוי לתפיסה כזאת לקדם את ישראל יותר מאחרות.

השוואת התפיסות הערביות והישראליות

אפשר להבחין בכמה קווי סימטריה בין התפיסות הערביות והיהודיות. לדוגמא התביעה לזכויות לאומיות; כל התפיסות הערביות הן נוקשות בדומה לתפיסה ה"ניצית-ניצית" היהודית, אך בתביעה לזכויות נוגדות, כמובן. כדוגמא שניה: התפיסה הערבית השלישית והישראלית ה"ניצית-ניצית" המזלזלות שתיהן בדעת הקהל. כמו כן התפיסה הערבית הראשונה והתפיסה ה"ניצית-יונית" אופטימיות ביחס לעתיד, אך שוב בכיוונים הפוכים, זאת מאמינה בנצחון הערבים והשניה בנצחון היהודים. הסיכוי הוא במפגש בין התפיסה הערבית השניה והתפיסה ה"ניצית-יונית" הישראלית. שתיהן דומות בגישתן הריאלית למציאות, ושתיהן מוכנות ללכת מן הטאקטי לאסטרטגי. זאת למרות ששתיהן מוכנות לחזור לנוקשות מאמצע הדרך.

הבעיה הישראלית

הדילמה הישראלית היא שכדי לסכל את האיום לקיומה, עליה להחזיק צבא בממדים ובמקומות כאלה שיעשו את חיסולה לבלתי ממשי. מצד שני, מאחר שכל הצלחה צבאית נוספת שלה נראית לערבים כאיום נוסף, היא צריכה בעצם לוותר על משהו כדי להשיג התקדמות ביחסיה עם הערבים. בתקופה החדשה הפכה דעת הקהל לכוח בעל משקל במערכת הבינ-לאומית. בטחונן של מדינות קטנות תלוי, לא פעם, במעצמות גדולות ובדעת הקהל שבהן. גם במקרה של ישראל דעת הקהל הבינלאומית וביחוד בארה"ב חשובה בשל השפעתה על התפתחות פוליטיות בעולם ובעולם הערבי. הסכמי שביתת הנשק משנת 1949 וזכותה של ישראל לפתוח במלחמת מנע ביוני 1967 הוכרו בזמנו על-ידי דעת הקהל, אולם לאחר מלחמת ששת הימים הוונחה דעת הקהל. ההחזקה בשטחים לא הוסברה כיאות, הפילוסופיה האנטישמית הערבית והכוונות להשמד את ישראל לא הודגשו. בכוונות העמוקות יותר של הערבים לא דנו ברצינות — לא במוסדות הפוליטיים הישראליים או בכנסת ולא במישור המדעי במכוני המחקר. הערבים, לעומת זאת, למדו את הלקח, החלו להתחשב ברצינות בדעת הקהל וחדלו לדבר על השמדת ישראל.

בעקבות מלחמת ששת הימים גברה בישראל הנטיה להחזיק בשטחים. בהסברה ובחקר הסכסוך, לעומת זאת, חל קיפאון שנבע, אולי, מגודל הניצחון ומהקושי להסבירו יחד עם הדרישה לשטחים. בד בבד צצו תקוות שהערבים יסלימו עם המצב הקיים לאור ההישגים הכלכליים היחסיים שהושגו בשטחים והצלחת מדיניות הגשרים הפתוחים. גם הניצים, שהיו מעוניינים להצדיק את השהיה בשטחים, וגם היונים שהיו מעוניינים להצדיק נסיגה עמוקה, נימקו עמדותיהם בריכוך עמדת הערבים ובהתבגרותם. הכל הוצג כוורוד וכל דעה מחמירה התקבלה כתסביך רדיפה וכך הונח היסוד להתעלמות מהכנות הערבים למלחמה ומאי הסכמתם לדו-קיום. הביטחון שהקנו השטחים והאשליה העצמית יצרו בחברה הישראלית את הריקבון והעיוורון שאיפשרו את מלחמת יום הכיפורים.

היום, לאחר מלחמת יום הכיפורים, יש תקווה שיחול שינוי באקלים היחסים בין ישראל לערבים בעזרת התפיסה הערבית

חיפה ועל תל-אביב, ושהערבים הם תושבים זמניים, שבאו לארץ בהיעדר בה התושבים הלגיטימיים היהודים.

מעניין שדווקא בעלי דעה זאת מציגים עצמם כתומכי זכויות האזרח של הערבים במדינת ישראל. הם טוענים שאינם חוששים מבעיות של דמוגרפיה ומרוב ערבי בעתיד. ראשית, כיוון שבעבר היה המצב גרוע עוד יותר ושנית, כיוון שהעליה שודאי תבוא, תשפר את המצב בעתיד. הם שוללים את הכינוי פלסטי-נאים כמושג השייך לתקופת המנדט הבריטי בלבד — לפני כן היתה הארץ מחולקת, ללא ישות מרכזית והתושבים השתייכו לארצות השכנות. מדינה פלסטינית בגדה המערבית תהפוך לבסיס רוסי, בעוד ששליטת ישראל בה היא שירות ישיר למערב במאבק הבין-גושי. יתרונות ישראל למערב הם גדולים ומאפשרים לה להציג תביעות לארה"ב, ביניהן התביעה להפוך את ירדן למדינה פלסטינית. השקפה זאת גורסת כי חוסר הפשרה של הערבים מביא למלחמה שבה ינסו להשמיד את ישראל, ולמלחמה זאת יש להתכונן. כלפי היונים טוענים בעלי דעה זאת כי הם משלים עצמם וכי הפער האמיתי הוא בין המתונים משני המחנות.

גם תפיסה זאת נהנית מעקביות פנימית. אפייני לה טיפוח התחושה הלאומית. היא מזיקה לתדמית ישראל ועומדת בסתירה להשקפת גורמים בין-לאומיים וביחוד לזו של ארה"ב.

● התפיסה ה"ניצית-יונית" (נתמכת ע"י הרכבי) תפיסה זאת רואה בעת ובעונה אחת את נוקשות הערבים ואת המצב הריאלי הבינלאומי. אין בתפיסה זאת עקביות ואפייני לה הפרגמטיזם. אך אי-עקביות אינטלקטואלית עדיפה על אי-התאמה למציאות. לפי תפיסה זאת הויכוח העקרוני על זכויות הפלסטינים אינו משנה דבר. חשוב מה שהפלסטינים חושבים על עצמם. מדובר, עם כן, על מאבק בין שתי גישות לאומיות צודקות ומאחר וכך, הטיפול בדברים צריך להתחיל מהטאקטיקה ולראות כיצד להגיע לאסטרטגיה. ישראל חייבת להיות גמישה ולגייס לצידה את דעת הקהל העולמית. יש להסתמך על ארה"ב למרות שארה"ב מפעילה לפעמים לחצים על ישראל. השטחים אינם משכון בדינו אלא קלף למיקוח שצריך להשתמש בו אם ניתן, ולא למסור אותו אם אין תמורה. הערבים חייבים להבין את ישראל וצרכיה לגבולות בני-הגנה ובמידה ולא יבינו יש לאחוז בשטחים וליישבם. הגישה לבעיה הטריטוריאלית צריכה להיות כדלקמן: נסיגה קטנה בעבור אי-לוחמה ונסיגה גדולה עבור שלום.

על ישראל להשליך את הכפפה לערבים. במדיניות לא תמיד הבחירה היא בין טוב לרע, אלא בין רע לרע יותר. יתרונה של גישה זאת היא בדינמיות שלה וביכולתה להתגבר על מחדלי השתיים האחרות — הויתור המסוכן והנוקשות הבלתי מתפשרת. קיים סיכוי לשיפור יחסים בעתיד ולהסדר, למרות שהדבר נראה מסובך. את הויתורים צריך לעשות על תנאי כשקנה המידה להם הוא שיפור המעמד הבינלאומי והנכונות לשלום מצד הערבים.

בקרב בעלי תפיסה זאת אין אשליה שויתור יביא בהכרח שלום. אך יש כאן ביקורת נגד המדיניות הישראלית שאינה גמישה דייה. אין כוונה להשביע תביעות הפלסטינאים והערבים כפי שרוצה האסכולה הראשונה, ולא להחניף להם. יש כוונה להשיג ביטחון על-ידי תמיכה בינלאומית ולא על-ידי שטחים. ברור שיש קושי לתמוך בעמדה כזאת, כי המצב נראה מסובך והתפי-

סיכום ומסקנות

המחבר מודע לטענה האפשרית שספרו הוא בבחינת תרגיל אינטלקטואלי ולא ביטוי למציאות. לכך הוא עונה שחשוב לא פחות לנתח את מחשבות השחקנים בקונפליקט ולהבין את התנהגותם מאשר לעסוק במניין העובדות. עיקר מטרתו היה לחשוף את עמדות הצדדים ואת השקפותיהם על הבעיות העומדות בפניהם בעימות עם היריב, ולכן נמנע מלהתרכז בניחות מדוקדק של התפתחות הקונפליקט, ובמודע לא עסק בנושאים כבדים מאד שהשפעת ישראל עליהם קטנה, כמו, למשל, עמדת המעצמות ובעיית הנפט. הסכסוך הפך לגורם עיקרי בחייה הלאומיים של ישראל ואין אפשרות לנחש היום איך ייפתר. עובדות הנראות היום כמרכזיות יכולות להפוך לבלתי רלוונטיות, ופתרונות שיציע העתיד יכולים להיות שונים ממה שדמיונו מעלה כעת. את הסכנה הגדולה רואה הרכבי בערעור תמיכת דעת הקהל העולמית בישראל וביחוד בערעור תמיכת ארה"ב. אם תעבור ארה"ב למדיניות של הצרת צעדי ישראל, כי אז יכול להתהוות מצב שתיתן יד לתפיסה הערבית הראשונה, המתונה כביכול. ישראל תעמוד בסכנת חנק, ואז תיאלץ לענות בכל ה"ניציות" והעקשנות האפשריות כדי להבטיח את עצם קיומה.

הנושא הפלסטיני הוא מרכזי בסכסוך. כיום עסוקים הפלסטינים בהעמקת הסכסוך ובגרירת העולם הערבי להסתבכות גוברת בו, ואינם מוותרים על רעיון השמדת ישראל. יש סיכוי שייחפכו למעמסה גם על ארצות ערב, והוכחה לכך גירושם מירדן ב-1970 ומלחמת הסורים בהם בלבנון ב-1976. ניתן לקוות שהאינטרס העצמי של המדינות הערביות יגבר והפלסטינים "ימותנו" ויאלצו להסתדר במסגרת פתרון פדרטיבי עם ירדן. יתכן שהסכסוך יאריך וצריך להתכונן לאפשרות כזאת, אך העם בישראל יעמוד בכך אם יהיה בטוח שממשלתו עושה הכל כדי להביא לסיומו. ישראל תצטרך לחשב את דרכיה מחדש. עליה לקחת בחשבון שלא תמיד תיהנה מקיצוניות ערבית מסייעת ושהגדה המערבית תשאר תמיד ערבית-פלסטינית. על ישראל להכיר בכך שהיא עצמה לא תוכל לחרוג ממסגרת של מדינה קטנה יחסית. עתידה ייקבע ע"י איכות החיים בתוכה ותמיכת דעת הקהל הבינלאומית. מאלה תבוא יכולת העמידה בסכסוך ממושך ומכאן תנבע היכולת לעבור לחיים משותפים עם עמי האיזור כאשר יסתיים הסכסוך.

עד כאן דברי הרכבי וכבר היום ניתן לבחון אותם — לפחות חלקית — על רקע ההתפתחויות בתקופה האחרונה. האלמנטים הבולטים ביותר בחשיבותם הם לדעתי שניים. הראשון הוא ניתוח הסיכויים (והסיכונים) שבהשקפה הערבית השניה כורס הפוליטי העיקרי במחשבה הערבית. הרכבי לא ניבא, אמנם, התפתחות קיצונית כזו שבה חזו עינינו לאחרונה, מאז ביקור סאדאת בישראל, אך קבע את הסיכויים הפוטנציאליים להתפתחות כזאת ואת הצורך שתתבטא באקט פוליטי פומבי וגדול. האלמנט השני הוא תביעתו של הרכבי שישראל תנצל את נתוני הזירה המזרח-תיכונית ותפעל אקטיבית לזירוז של התהליכים שלהם יש סיכוי לקדם את עניין השלום. השיטה שהוא מציע — להפגין קבל עם ועדה עמדה של נכונות ליתורים, ולהתקדם עמה בדרך הדרגתית מן המישור הטאקטי למישור האסטרטגי — גם היא יש בה משום תרומה לשכלול דרכי החשיבה והפעולה של ישראל.

השניה, וניתוח הסטורי-אנליטי יאמת זאת. יש לפעול בשני צירים במקביל — באחד לעודד את המחזיקים בתפיסה השניה לפנות לדרך השלום ומבחינה זאת מוזיק להדביק תגים לסאדאת ולומר, למשל, שכבר פנה לשלום, או להיפך, שרצונו בפתרון אינו אמיתי, ולרכוש את דעת הקהל, וביחוד בארה"ב, כדי שתשפיע על העמדה הערבית המתונה; בשני יש לחשוף בציר בור את הקיצוניות של אש"ף ולהביא לשינוי פומבי ופורמלי שישבור את חומת האיבה הערבית בכלל, והפלסטינית בפרט שהאמנה הלאומית משמשת עדיין "המסמך המחייב" לגביהם (עמ' 108).

טאקטיקה ואסטרטגיה ישראלית

לדעת הרכבי רכישת דעת הקהל דורשת מישראל ויתורים המתחייבים גם מהמסמך המוכר על העולם וגם על ישראל — החלטת מועצת הביטחון 242. הנכונות לויתורים, כולל פירוק ישובים משטחים שיפוגו, תעביר את הויכוח מעניין הנסיגה לעניין הביטחון, לצמצום הכוחות ולפיקוח משותף. הנסיגה צריכה להיות איטית משך כמה שנים ותנאי לה חייב להיות סימו של הסכסוך מבחינה פוליטית, חברתית וחינוכית.

הרכבי טוען שישראל צריכה להצהיר על נכונות להכיר באש"ף ובזכויות הלגיטימיות של הפלסטינים אם אלה יכירו בלגיטימיות של ישראל. מאחר ואש"ף לא הכיר מעולם בישראל בגבול כלשהו, תביא הצהרה כזאת למאבק פנימי בתוך אש"ף ובין אש"ף למדינות ערב (עמ' 114—133). סירובה של ישראל להכיר ביישות פלסטינית בגדה המערבית רק משרת את העניין הערבי. ממילא מדינה בגדה המערבית אינה בת קיום וחייבת להיות פתוחה וקשורה לירדן, שהיא היום מדינה יציבה המשלבת את האוכלוסייה הפלסטינית שבקרבה בהצלחה ושיש לה המ- שכיות גם מעבר לחוסיין האיש. הפלסטינים לא הפילו אותה גם כשהיו בה רוב — לפני 1967 — והם עצמם הכריזו במועצה הלאומית השמינית (מרס 1971) על ירדן והגדה המערבית כעל עם אחד בטריטוריה אחת (דבר זה נמצא גם בחוקה הירדנית). אם כן, הרי הפלסטינים אינם עם בלי מולדת אלא עם הרוצה להרחיב את מולדתו. על כן פדרציה בין ירדן והגדה המערבית במסגרת מדינה אחת הוא הפתרון למולדתם בעתיד.

נכונות ישראל לויתורים אלה צריכה להשאר כמהלך טאקטי אם הערבים יתמידו בהתנגדותם להכיר בקיומה של ישראל, וכמהלך אסטרטגי אם וכאשר יהיו נכונים לשלום.

המחבר מביא גם את נימוקי המתנגדים לעמדה הנ"ל, ובעיקר את החשש שויתורים כאלה יהיו בסיס לדרישות לויתורים נוספים; שויתורים אלה יהיו הזנחת עמדות ממשיות בשטח תמורת הצהרות, ושהעיסקה שתיעשה עם גורמים שהם מתונים כרגע לא תבטיח מפני עליית גורמים קיצוניים במקומם בתאריך מאוחר יותר. לא זו בלבד, אלא שגם אותה דעת-קהל שלרכישתה ייעשו הויתורים לא תבין, אולי, אחר-כך את המשך ההתעקשות על דברים שייראו לה כ-"שוליים" או כ-"מכשולים" לאחר שהויתור הראשוני יהפוך כבר לעובדה קיימת. בכל זאת, הוא מסכם כי חרף הסכנות שכדאי לראותן בעיניים מפוכחות, הרי נכונות לויתורים היא המדיניות הטובה ביחס לכל מדיניות אחרת המוצעת כיום. התחליף הוא מלחמות שבהן אמנם תנצח ישראל, אך במחיר שיילך ויכביד עליה.